

Віктор Ідзьо. Запорізьке козацтво як національна еліта в Українській державі XVII-XVIII століть. За дослідженнями академіка Володимира Грабовецького. Друге видання доповнене. – Івано-Франківськ, 2014. – 88 с.

*Комп'ютерний набір, верстка
Юрій Крайчук*



*На обкладинці: Гетьман, худ. І. Рєпін; тетралогія
монографій Володимира Грабовецького з історії Запорізького
козацтва та Української Гетьманської держави XV-XVIII ст.*

Івано-Франківський державний історико-меморіальний
музей Олекси Довбуша
Кафедра історії України Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Віктор Ідзьо

**Запорізьке козацтво як національна еліта
в Українській державі XV-XVIII ст.
За дослідженнями академіка Володимира
Грабовецького**

Тії слави козацької
Повік не забудем!

В. Грабовецький



Два академіки АНВШ України: учитель і учень. Володимир
Грабовецький і Віктор Ідзьо – доктори історичних наук, професори,
заслужені діячі науки України

**Івано-Франківськ
2014**

ББК.63.3. (укр) 6

Г-75

Віктор Ідзьо. Запорізьке козацтво як національна еліта в Українській державі XVII-XVIII століть. За дослідженнями академіка Володимира Грабовецького. Друге видання доповнене. – Івано-Франківськ, 2014. – 88 с.

З нагоди 400-річчя першого походу запорожців в Галичину і організації осередку Запорізької Січі в Коломиї у книзі на основі наукових монографічних праць академіка Володимира Грабовецького подається історія національної еліти української козацької держави XV-XVIII ст. в світлі потужного вкладу визначного дослідника у літописі нескореного трьохсотлітнього існування незборимого козацтва у тогочасному контексті європейських держав.

До книги додаються серії багатьох ілюстрацій – тогочасних гравюр, різних картин відомих українських художників, світлини і видання адресовані історикам, краєзнавцям та широкому колу шанувальників козацької слави.

Упорядник: Юрій Крайчук – старший науковий працівник музею Олекси Довбуша.



Запорізького козацтва і Української гетьманської держави XV-XVIII ст.....36
Із серії ілюстрацій історії Запорізького козацтва і українських гетьманських держав
Запорізька Січ за своїми наглядними ілюстраціями.....61



ЗМІСТ

Віктор Ідзьо. Запорізьке козацтво як національна еліта в Українській державі XVII-XVIII століть. За дослідженнями академіка Володимира Грабовецького...3
В.Полєк.Тії слави козацької Повік не забудем!11

ДОДАТКИ

Сторінки сивої давнини
Серед книг.....16
У бурі народно-визвольної війни 1648-1654 років
(Богдан Хмельницький у наукових статтях
і книгах В. Грабовецького).....18
Про галицьку Хмельниччину –
з фондів Володимира Грабовецького Виставки.23
Запорізьке козацтво в історії Західної України
XVI - XVIII ст. Гайдамаччина у XVIII ст.
Про козаків на Західній Україні.....25
Нова праця академіка В. В. Грабовецького
з історії запорізького козацтва рецензія.....25
Книги про українських гетьманів
Серед видань.....30
Слово про книгу.....31
Погляд академіка
на історію Гайдамаччини.....32
Із серії авторських книг з ілюстраціями
Володимира Грабовецького, присвячених історії

Віктор Ідзьо

Запорізьке козацтво як національна еліта в
Українській державі XVII-XVIII століть
За дослідженнями академіка Володимира
Грабовецького

В УКРАЇНСЬКІЙ історичній науці середини ХХ – першого десятиліття ХХІ ст. привертає увагу дослідник історії національно-визвольних змагань українського народу та запорізького козацтва ХУІІ-ХУІІІ ст. – Володимир Грабовецький, який розпочав у Львові свою наукову діяльність під керівництвом талановитого історика, учня академіка М. С. Грушевського – академіка І.П. Крип'якевича. Сьогодні його справу витримуючи наукову школу Грушевського-Крип'якевича продовжує його учень, засновник та завідувач кафедри українознавства, професор Університету «Львівський Ставропігон», автор цього дослідження.

Ключовими проблемами, які намагався з'ясувати історик-академік Володимир Грабовецький – це історія Прикарпаття і його героя Олекси Довбуша, героїчного ватажка українського селянського руху 30-40 рр. ХVІІІ ст., мужнього борця проти кріпосної неволі і феодального рабства на Прикарпатті, який розвивався під впливом козацьких повстань у Подніпров'ї. Боротьбу опришківства В.Грабовецький ототожнював з боротьбою запорізьких козаків у контексті єднання національно-визвольного руху на Прикарпатті та Подніпров'ї.

На думку дослідника ХVІІ-ХVІІІ ст. шляхта намагалася як найповніше експлуатувати селян на Прикарпатті та козацькі маси в Подніпров'ї. Обезземелення селян та козаків в ХVІІ-ХVІІІ ст. набуло катастрофічного розміру. Фільваркова система, що своїм початком сягає в ХІV століття, заповонила всю Україну. Влада шляхти ґрунтувалася на принципі жорстокої експлуатації ремісників та безземельних селян та козаків. У всіх феодальних маєтках: королівських, шляхетських панщина розвивається і в ХVІІ столітті сягає найбільшої завершеності.

Безперервні війни, що їх вела Річ Посполита в другій половині XVI-першій половині XVII ст. в Європі та Азії і з козаками спустошили державну казну, щоб її заповнити уряд обкладав селян та козаків новими податками. Жорстока експлуатація, наголошує Володимир Грабовецький, спричинює неможливість українського народу, козацтва, далі терпіти тяжкий гніт і він повстає. Селяни починають тікати у Карпатські гори на Заході України, на сході на Запоріжжя до козаків. У цей, час наголошує дослідник, у підтримку козацтву на Заході України піднімається Галицьке опришківство – своєрідна форма антифеодального руху на західноукраїнських землях, який залишило чималий слід в історії українського народу. Власне Карпатське опришківство стало оплотом національно-визвольної боротьби, яка розгорнулася в різних місцях на території України в XVII-XVIII ст. – від Дніпра до Карпат.

У пониззі Дніпра втікачі, які поривали з феодальним гнітом, створили Запорізьку Січ, яка відігравала прогресивну роль в боротьбі народних мас України проти соціального та національного гніту в XVI-XVIII століттях. На західноукраїнських землях в цей час в Карпатських горах таку ж роль як Запорозька Січ в Подніпров'ї, відігравало Карпатське опришківство. Опришками, за свідченням сукупності проаналізованих джерел, наголошує Володимир Грабовецький – ставали розорені селяни, які не витримували гніту поневолювачів, шляхти і великих магнатів. За такої соціальної і національної несправедливості галицьке опришківство розгорнуло широке вогнище антифеодальної боротьби селян на західноукраїнських землях, яке тривало з XVI по XVIII ст. Власне цей рух будив козацтво до нових повстань для боротьби за формування Української козацької держави.

Цікаво намагається В. Грабовецький характеризувати козацтво у період: «боротьби опришків у час визвольної війни українського народу (1648-1654 рр.). Після приходу козацтва на Західну Україну, наголошує дослідник, кристалізується антифеодальна боротьба карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша (1738-1745 рр.), та інших месників, які на прикладі козаків формуються в свої повстанські загони.



Володимир Грабовецький на багато чисельних архівних джерелах розглядає соціально-економічні та політичні передумови, становлення та розвиток руху карпатських опришків бачить їх рух невід'ємно зв'язаний з козацьким рухом Подніпров'я. Особливо привертає увагу зору Володимира Грабовецького боротьба опришків у період визвольної війни українського народу 1648-1654 рр., в час якої антифеодальна боротьба карпатських опришків під проводом Олекси Довбуша 1738-1745 рр., досягає свого апогею».

Безсумнівно, наголошує В. Грабовецький, в історії України ХУІІ-ХУІІІ ст., це доба козацтва, і його державної форми правління, однак, як вважає Володимир Грабовецький, у цей же час коли козацтво формує Українську державу, відбуваються найважливіші економічні і політичні зміни в Європі. У Західній Європі, внаслідок розкладу феодально-кріпосницьких відносин почалось зародження нових буржуазних відносин, відбувся процес становлення централізованих держав. Натомість у Центральній та Східній Європі, за винятком Росії, феодальна роздробленість, не дала змоги утворитися централізованим державам. Це видно на прикладі Речі Посполитої у якій польські феодали практично паралізували королівську владу. Тому в Україні вона замінюється суто українською козацькою владою і ця влада починає задовольняти селян.

Актові документи, наголошує В. Грабовецький, показують, що селяни Галичини починаючи з XV-XVI ст. втікали на Наддніпрянщину, де показувалися. Втікаючи на Наддніпрянщину, вони розселялися у новозаснованих козацьких слободах, масово вливались в загони козаків тому, серед реєстрового козацтва в XVI ст. було чимало вихідців з Галичини,

Так у селянсько-козацьких загонах Наливайка в 1594 р. були повстанці також з Руського воєводства. Шляхта Руського воєводства не даремно на сеймі 1597 р. вимагала повернення втікачів вже підданих Київського, Брацлавського і Волинського воєводств.

Окрім втеч на Дніпро до козаків галицькі селяни втікали в степи де заводили власні господарства, які ставали частиною



економіки козацтва. Маючи економічну базу, козацтво збільшувалось чисельно. Подальша боротьба українського народу за соціальне і національне визволення відроджується в Подніпров'ї і з часом набуває там в XVI на початку XVII століття ключового значення.

Очевидно, наголошує В. Грабовецький, що розпочата козацтвом національно визвольна боротьба українського народу на Подніпров'ї, згодом перекинулося і на західноукраїнський регіон. Монографія Володимира Грабовецького «Західноукраїнські землі в період національно-визвольної війни 1648-1654 р., що вийшла в Інституті Суспільних наук. К, 1972, як зауважують рецензенти: доктор історичних наук Я. П. Кісь, та кандидат історичних наук Я. Д. Ісаєвич:» висвітлює боротьбу поневолених мас українського населення проти панування польсько-шляхетського панування в період визвольної війни 1648-1654 рр. Велику увагу приділяється ролі селянсько-козацької армії Богдана Хмельницького у народно-визвольному повстанні в Галичині, Закарпатті і Буковині в 1648-1654 рр.»

В своїй монографії «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.» Володимир Грабовецький наголошує, що історія західноукраїнських земель багата на історичні події, які відбувалися в епоху феодално-кріпосницьких відносин. Однак однією з найбільш яскравих сторінок вписаних золотими літерами в історію України в середині XVII ст. була народно-визвольна війна українського народу під проводом видатного державного діяча й полководця Богдана Хмельницького у 1648-1654 рр. Вона підняла на класову боротьбу проти польсько-шляхетського гніту широкі маси поневоленого українського народу. Народно-визвольна боротьба охопила і західноукраїнські землі. Тут селянсько-міщанські заворушення проявились з першими перемогами Богдана Хмельницького, а з прибуттям козацьких військ у Західну Україну, переросли в грізне повстання восени 1648 року. В цій славетній епопеї визвольної боротьби кристалізувалась єдність запорізького козацтва й галицького повсталого люду. Вплив козацької тактики на боротьбу селян та міщан західноукраїнських земель, показання повсталого народу, дає



Особисті підписи українських гетьманів XVII-XVIII ст.





Запрошення на святкування 500-річчя українського козацтва



право називати цей важливий і колоритний період «західноукраїнською козаччиною». У даній праці «Західно-Українські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 року», наголошує Володимир Грабовецький, вперше в українській історіографії робиться спроба показати роль запорізького козацтва в історії західноукраїнських земель. Вона розкриває єдність народних мас Наддніпрянщини з народними масами Галичини, Буковини і Закарпаття. Значна увага приділяється походам козацько-селянських військ на західноукраїнські землі у період народно-визвольної війни українського народу під проводом гетьмана України Богдана Хмельницького 1648-1654 рр., а також ролі запорізького війська у збройній боротьбі трудящих Галичини восени 1648 року, які показувалися й активно сприяли знищенню польсько-шляхетського гніту майже на всій території краю. У монографії описано перебування в Західній Україні запорізького козацтва у 1649 році у зв'язку із Зборівською битвою та в час походів українських та російських військ у 1655 р. під Львів. Дослідник яскраво описує на ґрунтовному джерельному матеріалі народні заворушення в Галицькому краю.

Таким чином, наголошує Володимир Грабовецький, в монографії «Західно-Українські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.» ставилось завдання показати, що визвольна боротьба українського народу під проводом Богдана Хмельницького визначна історична подія в історії України в середині XVII ст., вона підняла на боротьбу західно-народні маси проти польсько-шляхетського гніту у всіх землях України.

І очолили її еліта української нації та запорізькі козаки. Під впливом успішних селянсько-козацьких битв на Наддніпрянщині на боротьбу піднялися й поневолені маси західноукраїнських земель. Вони успішно боролися з шляхтою і до 1648 року з надією на прихід козаків розпочали антифеодальні виступи. Ці виступи переросли в грізне повстання, що охопили території Прикарпаття, Галицького Поділля, Львівщину і Холмщину. Визвольна армія безпосередньо вплинула на піднесення західноукраїнського повстання. Гетьман

України Богдан Хмельницький надавав йому великого значення, сприяв його розвитку. Значну роль у цьому відіграли посланці Хмельницького й ударні загони козаків під проводом полковників: Товпиги, Капусти, Головацького, Путіяна, Кривоноса. Вони вселили у не задоволені маси віру на визволення, активізували на боротьбу приблизно 50-ти тисячну армію повстанців, більша частина яких діяла на Прикарпатті і зосередилася у двох великих вогнищах на Покутті під проводом Семена Висотана і на Калушині під проводом Івана Грабівського. Випробувана попередніми століттями тактика й організація козацтва була перейнята повсталими західноукраїнських земель.

Західноукраїнське населення у вогні збройного повстання 1648 року, як засвідчують джерела, покозачувалося, чого не могла замовчати польська шляхта. У багатьох визволених містах утворювалося українсько-козацьке самоврядування, основним завданням якого було на даному етапі визвольної боротьби ліквідувати панування ненависної народу польсько-шляхетської верхівки, закріпити успіхи визвольних козацьких військ на всій території західноукраїнських земель.

За невеликий відрізок часу, наголошує В. Грабовецький, перебування козацьких військ на Західній Україні було знищено 400 шляхетських дворів, 30 замків і фортець, фізично знищено 2 тисячі чоловік феодальної верхівки, завдано їм матеріальної шкоди на 1 млн. злотих. За підрахунками тогочасних скарг шляхти було встановлено, що основна маса складалася з повсталих селян – 75%, міщан – 20%, українське нижче духовництво і шляхта – 5%. Ці дані переконливо свідчать, що рушійною силою галицького повстання було селянство й міщанство. Якщо, наголошує дослідник, у XVI першій половині XVII століття в антифеодальній боротьбі у селах і соціальній боротьбі і містах переважали пасивні форми, то в буремний 1648 рік переважали збройні виступи.

Слід звернути увагу, констатує В. Грабовецький, що найбільш успішна боротьба відбулася на Прикарпатті в королівських маєтках, та селах на волоському праві і в тих зонах де діяли Карпатські опришки, які значно активізували регіони



Програма міжнародної наукової конференції з нагоди 500-річчя українського козацтва



Козацька Покрова. Худ. О. Заливаха

Прикарпаття, організували найбільш рішучу боротьбу з шляхтою. Вони діяли у тісному зв'язку з селянами і були тією ударною силою, яка змогла підняти народні маси Прикарпаття до відкритого визвольного руху.

Після 1648 року не зважаючи на окремі й не великі селянські заворушення, народний рух пішов на спад. Це сталося тому, що уціліла шляхта при підтримці королівського уряду в 1649-1650 рр. зуміла придушити повстання, фізично знищила найбільш активну і ударну масу повсталого населення, зруйнувала селянські господарства, завдала тяжкого удару українському міщанству. Бачучи наростаючу силу польско-шляхетського наступу, значна частина повстанців боячись кари пішла разом з козаками на Україну. У цей же час Західна Україна з часу 1649-1654 рр. стала місцем, де шляхетська Річ посполита зосередила значні військові сили в боротьбі з армією гетьмана України Богдана Хмельницького. Затиснуте в кільце галицьке селянство не змогло організувати більше ударні козацькі загони. Найбільш активне населення під проводом Семена Височана змушене було відійти з козацькими військами, щоб знову в 1655 році разом з російськими військами на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким знову прийти в Західноукраїнські землі, під Львів. На шляху визволення знову відродилися заворушення селян на Галицькому поділлі і частині Прикарпаття. Переможна битва під Городком сприяла тому, що Богдан Хмельницький знову поставив питання про західноукраїнські землі, очевидно, полковник Семен Височан у цьому поході на західноукраїнські землі відігравав не останню роль.

Аналізуючи наростання національно-визвольного руху на Західноукраїнських землях, в період народно-визвольної війни українського народу 1648-1654 років, Володимир Грабовецький, у фундаментальній праці - Олекса Довбуш, що вийшла у Львові у 1994 р. Дослідник зауважує:» що в історії сходження державності України є багато славних імен, героїчні подвиги яких вписані золотими літерами у літопис українського народу та його державності. Серед них особливої уваги заслуговують Муха, Северин Наливайко, Максим Кривоніс, Данило Нечай,

Максим Кривоніс, Семен Височан – ціла плеяда прославлених українських кошових і гетьманів, легендарних козацьких полковників і сотників, славетних керівників гайдамацьких рухів, славнозвісної Коліївщини: Максима Залізняка, Івана Гонти, безстрашних борців за селянську волю Устима Кармелюка, та Лук'яна Кобилиці, які складають середньовічну еліту України. Їх боротьба за волю України не лише описана в історії, а й оспівана в багатющій народній творчості – українських думах, піснях, переказах, легендах.

У сузір'ї національних героїв України яскраво сяє образ неповторного українського лицаря – Олекси Довбуша.

Карпатське опришківство залишило помітний слід в історії українського народу. Безсумнівно, наголошує В. Грабовецький, серед кількох вікового руху карпатських опришків найбільшої слави здобув у середині XVIII століття Олекса Довбуш, тому безсумнівно козацький прихід в Західну Україну породив карпатських опришків».

На основі архівних документів В. Грабовецький розповідає про широку участь народних мас Карпатського регіону у визвольній війні українського народу 1648-1654 років.

Таке єднання народу козацького і опришківського, наголошував у висновку В.Грабовецький, потребує подальшого вивчення в контексті дослідження становлення української військової еліти у XVII-XVIII ст, яке проходило в процесі розвитку Української козацької держави.

У висновок наголосимо, що особливо досконало слід вивчати та аналізувати діяльність української еліти часів Української козацької держави ХУП-ХУІІІ ст., сьогодні, для того щоб не наробити фатальних помилок, які відбулися в минулому, що привело до втрати української державності. Новітня українська влада, яка постала внаслідок відновлення української незалежності в 1991 р., намагається кристалізувати модель сучасної української еліти, діяльність якої у розбудові інститутів Української держави, є предметом нашого подальшого дослідження.

Пульс ставропигії. Ч.10.2013 р. – С.5.





Портрети і могили славних і кошових Запорізької Січі



Козак-бандурист співає козацькі думи. Худ. І. Кристач

Історія Запорізького козацтва — феномен не лише на Україні в XV-XVIII ст., але й у всій Європі. У тодішніх європейських країнах знали наш український край, як країну козаків. Це пояснюється тим, що козацтво, яке з'явилося у кінці XV ст. у степах Подніпров'я і Поділля, зуміло об'єднати в міцну військову і політичну силу та протистояти проти страшного татаро-турецького наїзника і польсько-шляхетського завойовника.

Виникнення славнозвісної Запорізької Січі із своїм республікансько-демократичним ладом не лише здивувало європейців, але й навіть правителів таких монархічних держав, як Австрія, Франція, Росія і Венеціанська республіка, які почали запрошувати мужніх лицарів запорожців на допомогу проти наростання турецької небезпеки, що підсувалася до їх кордонів з метою поширення мусульманського впливу. А турецькі султани, хоч повалили Візантійську імперію і завоювали понад 30 різних держав та поширили свою владу в Азії, Африці та частково в Європі, нікого так не боялися, як козаків, які із середини XVI ст. часто мужньо штурмували найсильніші їхні фортеці і доходили до самого Стамбулу.

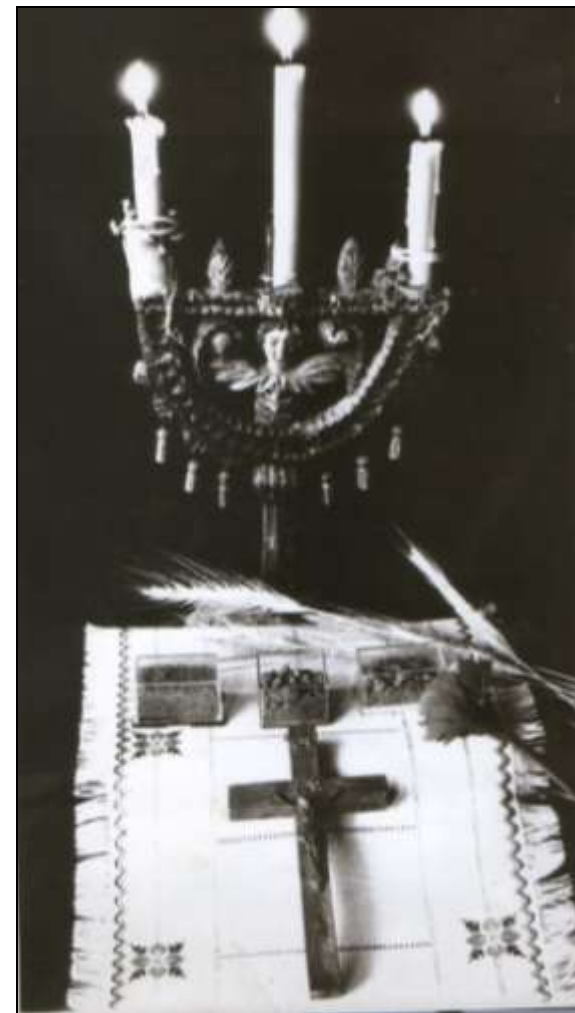
Запорізьке козацтво проіснувало 300 років, і за цей час прославили себе у багатьох битвах з ворогами України і зуміло захистити український народ, який з XIV ст. був розшматований і поневолений Польщею, Литвою, Угорщиною і Молдавським господарством. Тяжкі випробування випали на козаків у XVII—XVIII ст., коли монархічна Річ Посполита і самодержавна Росія поділили на основі Андрусівського договору 1667 року живе тіло України і спільними силами почали придушувати демократичні устрої і волелюбність

українського народу, підточували гетьманську державність, виборену у священній війні 1648—1657 років. Нарешті, царизм зумів позбавити Лівобережжя і Слобожанщину автономії і домогся ліквідації Гетьманщини (1764) і Запорізької Січі (1775) та встановити тут свою колоніальну владу, що під кінець XVIII ст. поширилася і на Правобережжя, приєднане до Росії у результаті розподілу Речі Посполитої.

І як не старалися російські і польські правителі замовчувати цей козацький період, поневолений, але нескорений люд України, перебуваючи у важкій кріпосній неволі, не забував свого славного минулого і в спогадах, переказах, думах та піснях передавав з покоління в покоління пам'ять про цей бурхливий і вікопам'ятний період своєї історії, про видатних козацьких ватажків.

Починаючи з кінця XVIII ст., українські історики, опираючись на першоджерела, уважно почали вивчати історію козацтва. Це — М. Максимович, М. Костомаров, Д. Яворницький, В. Антонович, а у XX ст., — М. Грушевський, М. Аркас, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич. Цією цікавою і вічно актуальною проблемою і досі займаються вчені. Для її вивчення багато зробили М. Петровський, К. Гуслий, В. Голобуцький та О. *Апанович.

До дослідників Запорізького козацтва по праву належить також відомий історик України, доктор історичних наук, професор В. Грабовецький, якого українська наукова громадськість знає перш за все як дослідника національно-визвольних рухів на Україні в XV—XIX ст., особливо під керівництвом Олекси Довбуша. Проте з його персонального бібліографічного покажчика (Івано-Франківськ, 1988), відомо, що він почав свою наукову діяльність саме із вивчення історії козацтва, а перша його праця називалась «Там, де проходив Богдан Хмельницький» (1953). З того часу В. Грабовецький надрукував біля 70 наукових і науково-популярних праць з історії запорізького козацтва. Це — монографії, брошури,



Земля із поховань трьох українських кошових отаманів Івана Сірка, Костя Гордієнка і Петра Калнишевського принесена В. Грабовецьким із місць їх захоронення під час мандрівки в 50-60-х роках XX ст. по місцях героїчної козаччини.



*Надгробна плита останнього кошового Запорізької Січі
Петра Калнишевського на Соловках.*



Фрагмент з картини Г. Боплана. Україна

статті, в яких опубліковано чимало нових матеріалів. Аж дивно, як вченому вдалося у ті складні 50-80 роки, коли козацька тематика була в загоні, а за її популяризацію мало не причіплювали ярлики націоналіста, написати стільки статей з цієї проблематики. Це, очевидно, пояснюється впливом визначного історика академіка І. Крип'якевича, який сам наполегливо займався проблемою українського козацтва і до її вивчення спонукав і своїх учнів, а серед них і В. Грабовецького.

Знайомлячись з переліком опублікованих праць В. Грабовецького, ми бачимо, що вчений торкнувся майже всіх періодів існування Запорізького козацтва, починаючи від його виникнення і до ліквідації у 1775 році. Він вперше опублікував виявлені ним документи по історії козацтва, зокрема, про Северина Наливайка і Григорія Лободу, документ з 1613 року про перший визвольний похід 300 запорізьких козаків на Прикарпаття (1613), розшукав найстарішу козацьку печатку з 1595 року (поміщена на обкладинці каталогу).

Низка праць В. Грабовецького відноситься до часів Хмельниччини, найбільш повно у монографії «Західноукраїнські землі в період визвольної війни 1648—1654 рр.» (К., 1972), яка буде позитивно оцінена в українській і зарубіжній історіографії. Крім цього, вчений опублікував документи про окремих національних героїв цього часу — Морозенка (Станіслава Морозовицького), Семена Височана, Івана Грабівського, Данила Нечая, Максима Кривоноса, Івана Богуна.

Працюючи над Некрополем України, проф. В. Грабовецький вивчив також сумну історію могил українських гетьманів, про що спочатку розповів на сторінках преси, а потім у журналі «Дзвін» (1990. — № 11), а у 1990 р. видав окремим виданням «З історії Некрополя України» (Івано-Франківськ, 1990). У рукописах залишаються такі його праці: «Роль Запорізького козацтва в історії західноукраїнських земель» (1969. — 500 С); «Запорізьке козацтво і Західна Європа» (1972, —

650 с.), «Семен Височан», «Могили трьох славних кошових Запорізької Січі — Івана Сірка, Костя Гордієнка, Петра Калнишевського», низка статей.

В. Грабовецький не лише виявив нові документи і написав праці з історії козацтва, але й колекціонує з даної проблеми фотодокументи, художні і мистецькі твори, сам розробляє карти, схеми, складає літопис Запорізького козацтва, крилаті вислови про козаків. Так, зібрано та опрацьовано комплекс історико-літературно-мистецьких матеріалів з історії Козаччини, що представлена в експозиції виставки, присвяченій 500-річчю виникнення Запорізького козацтва. На ній показані й інші експонати. Це — оригінали і фотокопії документів, історичні праці з історії Запорізького козацтва, твори письменників і митців, переважно в оригіналах та із дарчими автографами.

Особливу цінність має та частина виставки, в якій колекціонер на основі старовинних карт і гравюр опрацював схеми, наприклад: «План Запорізької Січі н різні часи їх існування», організаційні структури Запорізької Січі, відтворення трьох столиць Гетьманщини XVII—XVIII ст. — Чигирин, Батурина і Глухова. Тут виставлені зразки козацької зброї, гетьманські регалії та інші експонати.

На виставці можна побачити грудки землі, символічно принесені з могил кетових Запорізької Січі — Івана Сірка, Костя Гордієнка, що у козацькому краю — Дніпропетровщині і Херсонщині, а також із сумнозвісного (- («ловецького монастиря, Землі, де загинув П. Калнишевський Професор на основі оригінальних надгробних плит підтвердив ці три пам'ятні могили, а також портрет Івана Сірка (за реконструкцією черепа, розкопаного у с. Капулівці недалеко колишньої Чортомлинської Січі, що тепер на Дніпропетровщині), погруддя Петра Калнишевського, взяте з ікони Покрови у Січовій церкві 1770 р., яку колись створив невідомий художник незадовго до його арешту за наказом Катерини



Москалі вивозять кошового Калнишевського на Соловки



Головленкова башня, де в пекельній келії 12 років мучився кошовий Петро Калнишевський



Похорон легендарного кошового Івана Сірка. Худ О. Мурашко



Руйнування Січі. 1775 р.

П, яка запроторила невинного отамана в Соловецьку тюрму-яму, де він прогнів 25 років.

У час національного і духовного відродження та проголошення історичного Акту незалежності України, коли над Верховною Радою України замайорів національний синьо-жовтий стяг, в пам'ятний рік 500-річчя виникнення Запорізького козацтва, дана виставка з колекції збирача і дослідника нашої славної минувшини В. Грабовецького, збагатить кожного, хто уважно огляне її експонати. Це наочне свідчення про наше славне і героїчне минуле, про яке ще раз нам нагадують безсмертні рядки Т. Г. Шевченка:

*Було колись — в Україні
Ревіли гармати,
Були колись — Запорожці —
Вміли панувати-
Панували, добували
І славу, і волю...*



ДОДАТКИ

Сторінки сивої давнини

Серед книг

Тим, хто цікавиться історією нашого краю, добре відоме ім'я українського історика В. В. Грабовецького. Серед його численних наукових праць чільне місце посідають твори, присвячені селянським та опришківським рухам в Галичині. Нещодавно вийшла в світ ще одна книга вченого – „Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.”.

На початку книги автор змальовує соціально-економічне і правове становище населення в XVI – першій половині XVII століття, якраз напередодні визвольної війни українського народу. Знаходимо тут чимало матеріалу про становище селян нашого, карпатського краю, зокрема, таких сіл, як Старуня, Жураки, Монастирчани та інші. На утиски польської шляхти населення неодноразово відповідало повстанням. Особливо великого розмаху

набула ця боротьба в період визвольної війни 1648 року

Блискучі перемоги козацько-селянської армії під проводом Богдана Хмельницького на Придніпрянщині склали умови для успішного походу на західноукраїнські землі. А тут вже розгорялося полум'я народного гніву.

Польська шляхта спішно ховалася за мурами таких твердинь як Галицький, Пнівський, Коломийський, Снятинський замки. Піднімати народні маси проти польської шляхти приходили посланці Хмельницького. Доходили вони аж до Карпат, зокрема, бували в Ямні, Скиті Манявському.

Народне повстання на Прикарпатті очолив Семен Височан, сам родом з села Вікторів з-під Галича. Про цю надзвичайно цікаву історичну постать наводяться в книжці В. В. Грабовецького нові дані. Вчений показує, що майбутній народний полководець формувався в постійних сутичках з польською шляхтою та татарськими чамбулами, що вдерлися на Прикарпаття. Здібний організатор і солдат Семен Височан за порівняно короткий час



*Запорозьці пишуть лист турецькому султанові.
Художник І. Репін*



Козацький отаман. Худ. О. Заливаха



Взяття Азова російськими й українськими військами в 1696 р. Сучасна гравюра



Клейноди чорноморського війська

створив з ненавчених селян та міщан 15-тисячну регулярну армію, яка громила відбірні шляхетські загони. В книзі розповідається і про інших ватажків селянського руху, показано їхнє соціальне походження.

Центром повстання стала Отинія. Повстанці громили шляхетські замки, які були осередками польсько-шляхетського засилля і яких на Прикарпатті було більше 50. На допомогу повсталим поспішали козачі загони. Під владою Семена Височана знаходилася майже вся Галичина. Разом з козацькими загонами і повстанською армією він вирушає під стіни Пнівського замку, який був одним з найсильніших замків на Прикарпатті. Про Пнівську твердиню у книжці теж знаходимо немало нових даних. Зокрема, довідуємося, що він був здобутий не лише у 1648 році, але й у 1649 році козаками. Відгуки про ці події знайшли відображення в козацького літописця Самовидця.

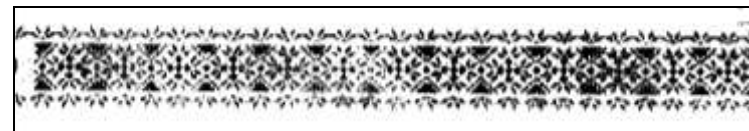
Селяни Надвірнянщини брали активну участь у повстанні. Наприклад, у нападі на замок магнатів Яблонських у Дебаславцях і Лючі брали участь 22 селян Лючі та інших навколишніх сіл. Селяни Чорних і Білих Ослав та інших сіл спалили двір шляхтича Валеріана Жардецького в Білих Ославах. Серед повстанців були мешканці Ланчина, Красної, Пасічної, Пньова, Делятина.

Цікавим є розділ книги, який розповідає про походи козацьких військ на Західну Україну під проводом Б. Хмельницького в 1655 році та про селянські виступи.

В короткій статті важко розповісти про багатство фактичного матеріалу, вміщеного в книзі В. В. Грабовецького. Без сумніву, вона стане у великій пригоді не лише науковцям, але й широкому колу краєзнавців, вчителям.

С. Іванців,

Радянська Верховина (Надвірна). – 1973. – 5 квітня



У бурі народно-визвольної війни

1648-1654 років

(Богдан Хмельницький у наукових статтях і книгах В. Грабовецького)

У грудні цього року виповнюється 400 років з дня народження видатного українського гетьмана Богдана Хмельницького. Про нього вийшла велика історична література. Фундаментальні праці про славного запорізького гетьмана написали Володимир Антонович, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Михайло Грушевський, Іван Крип'якевич, Володимир Голобуцький... Вже понад сорок років історію народно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького досліджує видатний український вчений, доктор історичних наук, професор з Івано-Франківська Володимир Васильович Грабовецький. Перу вченого належить понад 750 наукових праць, серед яких близько 50 присвячені історії запорізького козацтва.

Символічно, що перша стаття в науковій біографії В. Грабовецького була присвячена українському гетьману. У 1953 році вчений опублікував на шпальтах газети „Радянське життя” (Винники) працю „Там, де проходив Богдан Хмельницький”. За нею послідували одна за одною статті „Богдан Хмельницький під Львовом”, „Документи Богдана Хмельницького”, „Участь народних мас західноукраїнських земель у визвольній війні українського народу 1648 – 1654 рр.”, „Західноукраїнські землі за часів Хмельниччини”, „З історії селянсько-міщанських збройних виступів у Галичині в період визвольної війни українського народу (1648)”, „День перший і останній (Богдан Хмельницький)” та ряд інших.

У 1989 році В. Грабовецький опублікував фундаментальне дослідження „Згадаймо праведних гетьманів”, в якому описав діяльність запорізьких гетьманів Івана Підкову, Якова Шаха, Самійла Кішку, Северина Наливайка, Григорія Лободу, Яцка Бородавку, Петра Сагайдачного, Оліфера Голуба, Григорія Чорного, Михайла Дорошенка, Тараса Трясила, Івана Сулиму, Павла Павлюка, Якова Остряницю, Дмитра Гуню... і,



*Запорізький козак з книги Д. Яворницького «Історія
Запорізьких козаків».*



*Бій запорізьких козаків з польсько-шляхетськими військами
XVII ст. З картини невідомого художника*



*Парад запорізького козацтва. З невідомої картини художника
XVII ст.*

звичайно, Богдана Хмельницького.

В центрі наукових студій В. Грабовецького знаходиться проблематика впливу народно-визвольної війни на західноукраїнські землі. Починаючи з 1991 року, вчений опублікував серію історичних нарисів на сторінках газети „Прикарпатська правда”: „Відлуння чигиринських дзвонів на Прикарпатті”, „Походи визвольних військ Богдана Хмельницького в Галицьку землю”, „Передмова до твору визначного історика України Михайла Грушевського „Хмельницький і Хмельниччина” та ін. В. Грабовецький одним із перших написав праці про соратників Богдана Хмельницького в боротьбі проти панської Польщі. У 1989 році він опублікував статтю „Легендарний герой” про козацького полковника Івана Богуна, а наступного року дослідження „Визвольні походи Максима Кривоноса влітку 1648 року на Поділля в „Записках” Мартини Голінської”. Та найбільше праць В. Грабовецький присвятив легендарному козацькому ватажку, соратнику Хмельницького Семену Височану. Уже в 1969 році на сторінках „Радянської енциклопедії історії України” (т. I.) з’являється біографічний нарис „Височан Семен (Сень) Гнатович”. Ця стаття відомого українського дослідника була також опублікована в „Українській Радянській Енциклопедії” (1978, т. 2). Велика увага діяльності С. Височана приділена В. Грабовецьким у його монографіях „Гуцульщина XIII-XIX століть” (Львів, 1982), „Нариси історії Прикарпаття” (т. 2. - Івано-Франківськ, 1993) та деяких інших.

У 1972 році видавництво „Наукова думка” видало книгу В. Грабовецького „Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр”, яка одержала схвальну оцінку з боку провідних вчених України. На думку вченого, народно-визвольна війна „підняла на класову боротьбу проти польсько-шляхетського гніту широкі маси поневоленого українського народу. Під козацькими прапорами збиралося все, що було вкрай пригнічене, поневолене шляхтичем, магнатом. Народ йшов у бій і перемагав класового ворога-гнобителя”. На глибоке переконання історика, перемоги Хмельницького під Жовтими Водами, Корсунем

і Пилявцями весною 1648 року „завдали смертельного удару Речі Посполитій, підірвавши її могутність в Європі, дезорганізували шляхетські війська, польський уряд і примусили його шукати шляхів до примирення із запорізьким військом”.

На основі великої кількості джерельних матеріалів, які вчений до наукового обігу ввів вперше, було доведено, що визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького зробила великий вплив на піднесення опришківського руху в Галичині та Закарпатті. Так, в 1648 р. відбулися два значні напади опришків у Сяноцькій землі. „Перший стався „нічним способом” на Новотанецький замок з 9 на 10 травня. Ініціаторами цього наступу були селяни Вислока. 120 чоловік, озброєні рушницями й іншою вогнепальною зброєю, при безпосередній допомозі і керівництві закарпатських опришків, які були закликані на підтримку, напали на замок. Цей загін мав на меті звільнити з кайданів арештованих і засуджених опришків”.

Значна увага в працях професора В. Грабовецького приділена облозі військами Богдана Хмельницького древнього Львова у 1648 році. Дослідник констатував, що „після здобуття Високого замку фактично доля Львова була в руках Хмельницького. Але гетьман, не маючи наміру нищити його (на що зазіхали татари), почав вести переговори з міськими властями. Шляхетські мемуаристи намагаються пояснити, що внаслідок мужності і сильного опору шляхетсько-католицького гарнізону Хмельницькому не вдалося здобути Львова”. З таким твердженням В. Грабовецький рішуче не погодився: „Історичні факти переконують, що гетьман Хмельницький прихильно ставився до міста Львова, не бажав його руйнувати, маючи там своїх прихильників, і обмежився викупом. Не викликає сумніву, що такими прихильниками козаків були українські міщани, а також члени Ставропігійського братства. Українські передмішани псували гармати в замку, вказували до нього таємний вхід, інформували козаків про слабкі місця Львівської фортеці”.

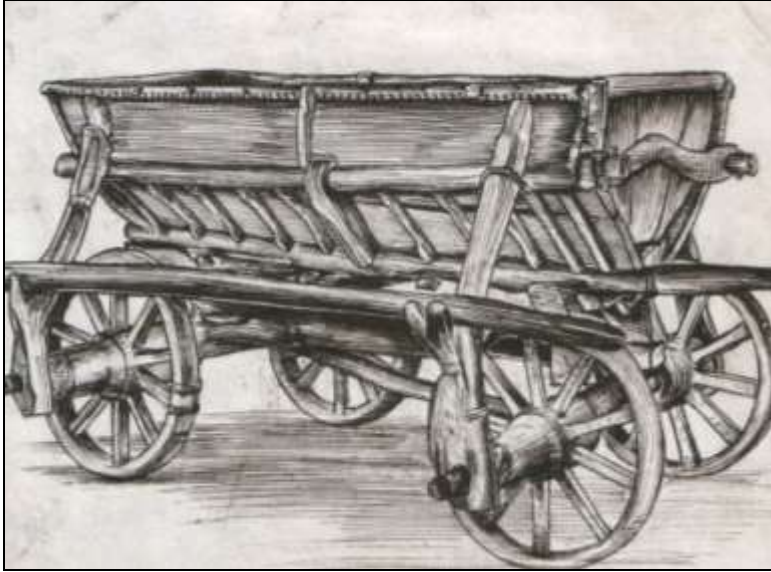
Загальновідомо, що, перебуваючи під Львовом, Хмельницький почав встановлювати дружні відносини з Молдавією і Угорщиною, зокрема, почав переговори з семигородським князем Юрієм Ракоці. Саме тоді запорізькі



Напад козацьких чайок на турецьку галеру. З Київської гравюри. 1622 р.



Здобуття запорожцями турецької фортеці Кафи – головного невільного ринку у Кримському ханстві



Козацький віз для походів і охорони таборів Запорізького війська



Козацький човен (чайка)

козаки вперше побували на Закарпатті, що зафіксовано в історичних джерелах.

З іменем Богдана Хмельницького історики пов'язують один з етапів формування Україною своєї державності. Після успішних для запорізького війська битв під Зборовом і Збаражем гетьман підписав з поляками Зборівську угоду 1649 року, в результаті якої „в трьох воєводствах -Київському. Чернігівському, Брацлавському - не мали права бути поляки. Ці воєводства входили до складу новоствореної держави Хмельницького, який мав право мати 40 тис. козацького війська. На території української держави заборонялася діяльність католицької церкви і ордену єзуїтів унія мала бути скасована, а православний київський митрополит мав право брати участь у сеймі.Всього у Зборівському договорі було записано 18 пунктів, які фактично давали основи для зміцнення козацької влади на Україні”.

Де б не з'являлися війська Хмельницького, всюди їх підтримувало місцеве населення. Молдавські походи гетьмана активізували і тут опришків. Про це свідчать „записки” архієпископа Аллепського, які наводить у своїй праці В. Грабовецький: „Замішання оточувало нас з усіх боків... В нас не було можливості рушитися ні в землю козаків, ні назад, бо всі жителі країни зробилися розбійниками і бродягами та вбивали на шляхах всякого, хто рятувався втечею”. Автори колективної монографії „Північна Буковина: її минуле і сучасне” (Ужгород, 1969), роблять висновок, що „у роки визвольної війни українського народу проти польської шляхти (1648-1654) багато буковинських селян, розправившись із „своїми” феодалами, втікали у загони Богдана Хмельницького. Ці втечі набрали масового характеру, коли війська Хмельницького вступили на Західну Україну. В жовтні 1649 року сеймові послы Галицької і Тернопільської землі зажадали від молдавського господаря створити застави на кордоні з тим, щоб не допускати повсталих селян з Буковини”.

Тісні зв'язки з Хмельницьким мав молдавський опришок Харечко.

У 1992-1993 роках професор Володимир Грабовецький

опублікував цілу низку праць про відгомін народно-визвольної війни на західноукраїнських землях. Це такі роботи, як „Літопис запорізького козацтва”, „Роль запорізького козацтва в історії Галичини”, „Документи про перший похід запорізьких козаків на Прикарпаття”, „Дмитро Яворницький - визначний історик запорізького козацтва”, „Були колись запорожці, вміли панувати”, „Йшов до брата брат. Роль запорізького козацтва в історії Галичини” та ін. У цих та деяких інших своїх працях В. Грабовецький переконливо довів, що визвольна армія Хмельницького безпосередньо вплинула на піднесення західноукраїнського повстання. „Гетьман Хмельницький надавав йому великого значення, сприяв його розвитку. Значну роль у цьому відіграли посланці Хмельницького й ударні групи козацьких загонів під проводом полковників Товпиги, Капусти, Головацького, Путіяна, Кривоноса та сотників в кількості приблизно 45 тис. чоловік. Вони вселили у незадоволень маси віру на визволення, активізували на боротьбу приблизно тисячну армію повстанців, більша частина яких діяла на Прикарпатті і зосередилася в основному у двох великих вогнищах: на Покутті під проводом Семена Височана і на Калущині під керівництвом Івана Грабовського”. Семена Височана В. Грабовецький справедливо називає „Хмельницьким Галицької землі”.

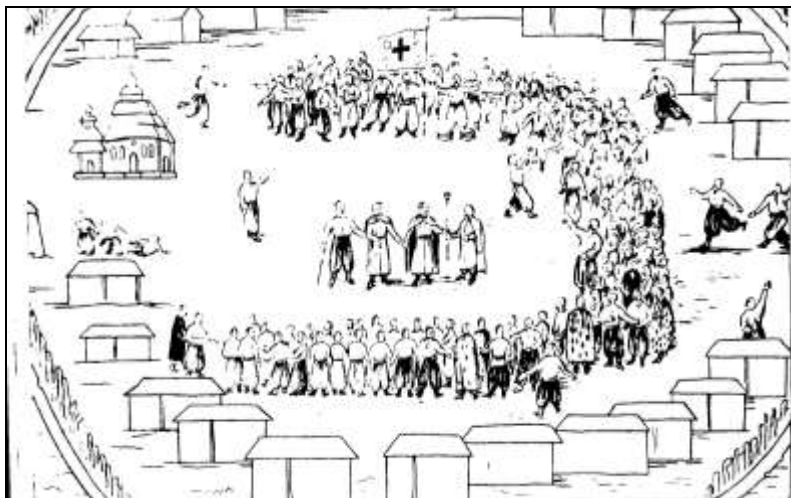
У 1991 році В. Грабовецький написав змістовну працю „Де могили українських гетьманів?”, яка була надрукована на сторінках львівського журналу „Дзвін”. Чимало уваги в ній присвячено і Богдану Хмельницькому, який помер при загадкових обставинах у 1657 році. Видатний український історик, академік Михайло Грушевський так писав у своїй праці „Про батька козацького Богдана Хмельницького”: „Напис на табличці в церкві Суботовській показує те місце, де був похований Хмельницький, але костей його там нема. Як поляки кілька літ пізніше здобули Чигирин в переході, Степан Чарнецький, їх начальник, казав викинути кості Богданові на глум і наругу. Та наругу і неславу зробив тільки собі і землякам своїм тим, що наругався з мертвого тіла чоловіка, котрого не міг подолати, коли він був живий”.



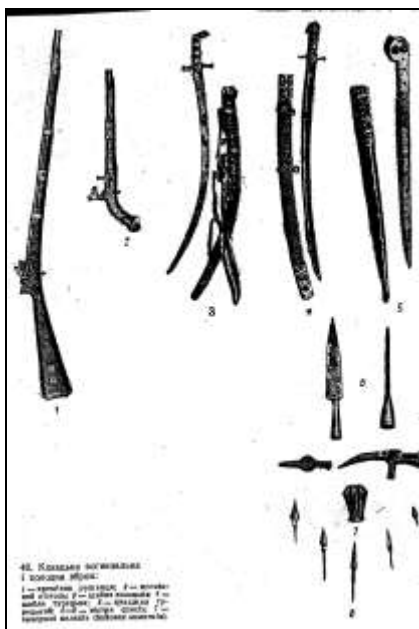
Козацька артилерія



Зброя і тактика запорожців



Військова Рада запорожців. З літопису Рігельмана.



Козацька вогнепальна і холодна зброя

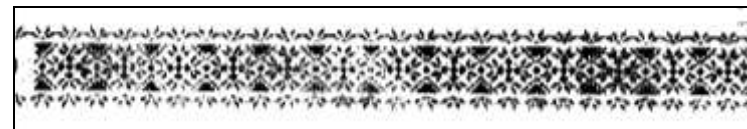
Сьогодні професор Володимир Грабовецький продовжує досліджувати історію запорізького козацтва і народно-визвольної війни 1648-1654 років під проводом Богдана Хмельницького. Чекають свого часу його нові праці „Роль запорізького козацтва в історії західноукраїнських земель” (500 с.). „Визвольні походи запорізьких козаків на західноукраїнські землі в кінці XVI - початку XVII століть” (55 с.), „Відображення визвольних походів козацько-селянських військ під проводом Богдана Хмельницького в 1648-1655 роках в народній творчості, художній літературі і мистецтві” (28 с.). „Славний пам'ятник - некрополь козацькі могили під Берестечком” (35 с.).

Микола Вегеш,

Вісті Ужгородщини (Історія). – 1995. – 2 грудня. – С. 5.

Про галицьку Хмельниччину – з фондів Володимира Грабовецького Виставки

У Прикарпатському університеті імені В. Стефаника, в музеї освіти, відкрилась виставка під назвою „Богдан Хмельницький і Галичина”. Її експозицію становлять унікальні оригінали і фотокопії документів, в яких розповідається про бої та походи козацького війська під командуванням Богдана Хмельницького і його соратників-полковників на території Галичини під час визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі в 1648-1654 рр. Всі представлені матеріали – з колекції нашого краянину відомого українознавця, дослідника Запорізької козащини, доктора історичних наук професора Володимира Грабовецького, зібраної ним упродовж багатьох років пошукової праці.



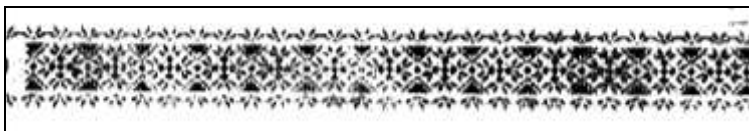
В урочистостях, пов'язаних з цією, без перебільшення, суспільно-виховною та історико-культурною подією, зі словом про постать Б. Хмельницького в нашій історії, про значення самої виставки у нинішній непростій політичній ситуації в країні, про роль її фундатора – вченого і громадського діяча В. Грабовецького в українському відродженні виступили ректор Прикарпатського університету почесний академік АН вищої школи України Віталій Кононенко, декан історичного факультету Микола Кугутяк, завідувач кафедри історії України Українського педагогічного університету Олександр Кузьминець.

Володимир Грабовецький провів першу екскурсію на виставці. Він докладно розповів присутнім про ті чи інші розділи експозиції, а також про свою участь у розкопках під Берестечком, своє перебування в різних місцях, пов'язаних з іменем гетьмана.

До речі, предмети з багатьох історичних куточків Хмельниччини органічно доповнюють виставку. А відкривають її портрети відомих дослідників Запорізької Січі та визвольних змагань українського народу – Миколи Костомарова і Михайла Максимовича, Михайла Грушевського й Івана Крип'якевича. Окремий розділ експозиції присвячений полковникові Семенові Височану, цьому, як його називали і вороги, галицькому Хмельницькому. Власне, виставку й увінчує його художній портрет роботи Михайла Фіголя. А в центрі всієї експозиції – авторська копія картини Дениса Іванцева „Богдан Хмельницький”...

Виставка, по суті, відкрила цьогорічні святкування в Україні 400-х роковин гетьмана Богдана Хмельницького.

Василь Галичанин
Галичина. – 1994. – 7 червня



Організаційна структура війська Запорізького Низового



Запорізька Січ. За малюнком середини XVII ст.



Проводи молодого козака і благословення матері на Запорізьку Січ. Худ. О. Сластьон

Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI - XVIII ст. Гайдамаччина у XVIII ст. Про козаків на Західній Україні

У 2002 році минуло 510 років з часу виникнення козацтва. І, на диво, не з'явилося жодної друкованої праці з історії козацтва, за винятком монографії професора Прикарпатського університету, академіка Володимира Грабовецького „Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI – XVIII століття”. Автор ще в 1969 році підготував працю, але тодішні радянські видавництва її не друкували. Минулого року, після допрацювання, автор видав книгу власним коштом.

На основі першоджерел і головно нововиявлених архівних матеріалів В. Грабовецький робить висновки щодо ролі запорізького козацтва в історії Західної України. Читач має змогу познайомитися з економічними взаєминами галичан та наддніпрянців, довідатись про значення вихідців з Галичини у суспільно-політичному русі на Запоріжжі та в Києві. В книзі йдеться про походи запорожців на західноукраїнські землі.

Другий розділ монографії присвячений козацтву в період походів визвольних військ Богдана Хмельницького на Західну Україну восени 1648 року та показаченню галицького населення. Йдеться тут і про утворення українського самоврядування в містах Галичини в часі головних битв гетьмана під Збаражем і Збо-ровом, Берестечком і Батогом, Городком в 1649-1655 роках.

Микола Вегеш,

Нова праця академіка В. В. Грабовецького з історії запорізького козацтва рецензія

Минуло рівно півстоліття з того часу, як на шпальтах однієї з львівських газет була опублікована невелика стаття молодого вчителя історії В. Грабовецького, присвячена героїчним походам

козацького війська під проводом гетьмана Б. Хмельницького в Західну Україну. Відтоді ця тема не полишала свідомість і глибоку наукову зацікавленість історика, який протягом кількох наступних десятиліть раз у раз звертався до неї. Ставши відомим дослідником української історії і продовжуючи славні наукові традиції львівської історичної школи дослідників козацтва, академік Володимир Грабовецький надрукував понад 80 наукових і науково-популярних праць з історії запорізького козацтва. Всі вони за своєю формою є різні (монографії, брошури, статті, довідники), але спільними для них є любов автора до козацької проблематики і глибоке знання та використання ним у працях історичних першоджерел.

Не стали винятком, а радше своєрідним творчим підсумком для вченого у його дослідках над історією запорізького козацтва нещодавно видрукувана в івано-франківському видавництві „Нова Зоря” монографія „Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI –XVIII ст.”. На жаль, ця праця довго йшла до свого читача. Написана з благословення академіка І. Крип’якевича ще у шістдесятих роках минулого століття, вона в силу суб’єктивних обставин тільки тепер змогла побачити світ.

Нова монографія В. В. Грабовецького присвячена проблемі, яка до цього часу не висвітлювалась в українській історіографії. Дослідник поставив перед собою непросте завдання – на основі уважного аналізу опублікованих праць і джерел, а також виявлених архівних документів якнайповніше простежити зв’язки запорізького козацтва із західноукраїнськими землями впродовж XVI-XVIII століть. Якщо попередники В. Грабовецького здебільшого акцентували увагу на військових аспектах вказаної проблеми, то прикарпатський учений намагався дослідити це питання комплексно, вивчаючи ще й політичні, економічні, соціальні, демографічні та географічні чинники. Праця В. Грабовецького покликана насамперед систематизувати й поглибити вже відомі історичній науці факти, пов’язані з перебуванням на західноукраїнських землях запорізьких козаків, дослідити роль Запорізької Січі в історії західного регіону, а також узагальнити досягнення історичної науки у вивченні даної проблеми.



Типове укріплення козацьких поселень-січей в степах Наддніпрянщини в кінці XV – початку XVII ст. За малюнком-реконструкцією В. Левченка



*Запорізька (Чортомлицька) Січ
За діармою художника В. Казанського*

на західноукраїнських землях. Не випадково ще в 1837 році наш **незабутній** будитель галицьких українців М. Шашкевич у своїй славетній «Русалці Дністровій» звертався до майбутніх нащадків такими словами: «Старовина є то великий образ є то зеркало як вода чисто є в котрім незмущенное являється лице столітей. Там тобі внуче глянути, а вздриш, як твої отци, твої діди жили, що діяли, що їх веселило, радувало, а що печалило, якої сонце межи ними сияло».

(Русалка Дністровая у Будимі, 1837. – С.15).

Виходячи саме із цих пророчих слів, як відомого дослідника козацтва Дмитро Яворницького, так і актуального звернення Маркіяна Шашкевича до майбутніх внуків України не забувати героїчної старовини. Є це особливо повчальним для нашої сучасної української молоді не лише напередодні відзначення 200-річчя в 2011 р. уродин галицького будителя, але й пам'ятати сьогodнішнім внукам України про нашу пробатьківську славу історію, якою вона була в минулому і залишається в нашій пам'яті сьогodні.

У зв'язку з цим ми наглядно представляємо ілюстрації з історії Запорізької Січі та української гетьманської держави XVII-XVIII ст.



Зауважимо, що цю проблему частково намагалися розв'язати ще зі середини XIX століття такі відомі галицькі вчені, як Ю. Целевич, І. Франко, В. Свистун, С. Томашівський, І. Крип'якевич, Є. Яцкевич та ін. Але віддаючи належне авторитетним історикам минулого, слід зазначити, що найповніше названа проблема висвітлена у рецензованій праці.

Монографія складається із вступного слова автора, трьох розділів, висновків і додатків. Запропонована дослідником структура, яка базується на дотриманні хронологічного принципу, дає змогу читачам простежити зв'язки запорізького козацтва із західноукраїнськими землями на всьому їх протязі від перших контактів і згадок про них із кінця XV століття до 70-х рр. XVIII століття, коли козаки востаннє побували у багатьох селах Покуття і Гуцульщини.

У першому розділі, який хронологічно охоплює події кінця XV – середини XVIII ст., зроблено об'єктивний аналіз економічних взаємозв'язків західноукраїнських земель із Наддніпряниною. Автор слушно вважає, що важливим чинником у зміцненні економічної єдності між Західною і Східною Україною у цей період був соляний і чумацький промисли. Інтенсивний експорт прикарпатської солі у Велику Україну сприяв налагодженню сталих економічних і торговельних зв'язків між Галичиною, низовим та реєстровим козацтвом. Козаки закуповували дрогобицьку, долинську і покутську сіль, а на Прикарпатті продавали збіжжя, сушену рибу, коней та волів. Крім того, між населенням Галичини і Наддніпрянини за допомогою козаків-чумаків і галицьких купців-прасолів відбувався інтенсивний обмін новинами та різноманітною інформацією.

У цьому ж розділі автор, аналізуючи козацькі реєстри та інші джерела, переконливо доводить, що населення західноукраїнських земель брало активну участь у формуванні запорізького козацтва та суспільно-політичному житті Запоріжжя і Києва. Окремий параграф присвячено з'ясуванню проблеми часу, місця і обставин появи українських козаків у Галичині та їх впливу на внутрішнє життя західноукраїнських земель.

Події, про які йде мова в другому розділі рецензованої праці, повністю відтворюють перебіг, характер та особливості західноукраїнської Хмельниччини. Зокрема, академік В. В. Грабовецький поглиблює свої висновки, зроблені ним у попередній монографії „Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.” (1972). Досліджуючи впливи визвольних походів козацької армії в західній землі України у 1648-1655 рр., автор висловив думку, що саме завдяки їм у всьому краю „від Збруча, Сяну і Карпат” спалахнули „масові збройні виступи селян і міщан”. В окремих місцевостях вони виливалися у великі вогнища повстань. Дослідник виділяє три головні центри, причому найбільшим з них стало Покуття, де діяла справжня народна армія на чолі з Семеном Височаном, та Калушина, де народні виступи очолив Іван Грабовський. На думку В. Грабовецького, саме присутність козаків у краї була головним чинником, що зумовив масове добровільне покаяння народних мас і водночас сприяв формуванню українського самоврядування у містах і селах Галичини за козацьким зразком.

Не менш важливими і цікавими є параграфи, присвячені Збарзько-Зборівській кампанії 1649 р. та визвольному походу української армії Б. Хмельницького у Західну Україну 1655 р. При цьому автор значну увагу приділяє дослідженню проблеми, яка в сучасній історіографії не має остаточного вирішення, зокрема з'ясуванню ролі і місця західноукраїнських земель у планах Б. Хмельницького. Логічним доповненням даного розділу є параграф, присвячений відтворенню і шанобливому збереженню пам'яті про події західноукраїнської Хмельниччини 1648-1655 рр. у народній творчості, художній літературі і мистецтві, що, безумовно, є свідченням великої любові і шани галичан до свого славного минулого і козацької героїні.

Третій розділ монографії В. Грабовецького присвячено з'ясуванню характеру і особливостей зв'язків, які склалися між запорізьким козацтвом і західноукраїнськими землями у другій половині XVII – середині XVIII ст. Дотримуючись традиційної схеми, автор зупиняється на економічних, військово-політичних, дипломатичних зв'язках та детально досліджує вплив козацько-

Із серії ілюстрацій історії Запорізького козацтва і українських гетьманських держав ЗАПОРІЗЬКА СІЧ ЗА СВОЇМИ НАГЛЯДНИМИ ІЛЮСТРАЦІЯМИ

***Так ось, вона, Січ! Ось те гніздо,
звідки вилітають усі ті горді й дужі,
як леви! Ось звідки розливається воля
козацька на всю Україну!***

Микола Гоголь

В ілюстративному додатку до трьох перших розділів ми вважали за доцільно більш наглядно представили читачу книги, цей історичний виклад про нашу козацько-гетьманську славу чисельними ілюстраціями.

Ми з перших наших публікацій з літопису Запорізької Січі і української гетьманської держави XVI-XVIII ст. починаючи пів століття тому підбирати різного роду ілюстративний матеріал, автентичні портрети кошових отаманів, українських гетьманів, старовинні гравюри, карти і різного роду схеми січової і гетьманської організації, а найбільше збирали образотворчі мистецькі твори відомих українських і зарубіжних художників з живопису, графіки, скульптури до кожного історичного періоду українського козацтва періоду середньовіччя, нового часу включно до 1992 року, коли широко відзначали на Україні і за її межами 500—річчя виникнення українського козацтва. Про це ще в свій час видатний дослідник історії Запорізького козацтва професор Дмитро Яворницький відзначав в окремій статті журналу «Киевская старина» (1896), що ілюстративні додатки не лише відбивають наглядно історичні події козацької вольності, але й створюють належне відповідне емоційно-історико-культурне тло і відтворюють наглядну уяву з життя запорожців, їх організацію, зброю, побут, битви з різними ворогами, а що найбільше виявляють любов до цих славетних лицарів середньовіччя і нового часу, до України героїчного минулого. Коротше і ця старовина і до сьогодні захоплює всіх на широких просторах нашої незалежної України, а найбільше це відчуваємо



гайдамацького руху 30-60-х рр. XVIII ст. на західноукраїнській землі. Оперуючи багатим джерельним матеріалом, відомий учений аргументовано довів, що посилення козацько-гайдамацького руху на Правобережжі і Поділлі та похід російсько-козацьких військ у Західну Україну в 1734 р. сприяли значному пожвавленню селянсько-опришківського руху у регіоні. Події ж Коліївщини стали чи не головним чинником піднесення народно-визвольної боротьби в Галичині, на Лемківщині і Закарпатті. Щоб залякати галицьких повстанців – опришків, а також мирних галичан, польська шляхта чинила повселюдно жорстокі страти гайдамаків у містах і селах краю, яких спеціально для цього привозили з Поділля і Правобережної України. Проте й ці страхітливі тортури не могли приборкати повстанців. Як засвідчує академік В. Грабовецький, гайдамацька трійця „свячення ножів” зберігалася у Галичині ще в середині XIX ст. Водночас автор, досліджуючи етимологію деяких галицьких прізвищ, зробив висновок, що значна частина галичан брала активну участь у гайдамацьких рухах на Великій Україні. Не менш цінними є виявлені дослідником архівні матеріали про зв'язки Манявського скиту з учасниками гайдамацького руху. Важливим питанням із погляду хронології є встановлення вченим часу останнього перебування запорізьких козаків у Галицькій землі. Ці події мали місце у 1771 р., незадовго до остаточної ліквідації Запорізької Січі російським самодержавством, і були пов'язані, як свідчать джерела, з внутрішньою боротьбою у Речі Посполитій за польську корону та захистом місцевого люду від знущань польських конфедератів.

Логічним завершенням монографії стали висновки автора, де узагальнено досвід історичних зв'язків між запорізьким козацтвом та західноукраїнськими землями з кінця XV ст. до 70-х років XVIII ст. Із результатів дослідження В. Грабовецького випливає, що історію запорізького козацтва неможливо зводити лише до території Наддніпрянщини, оскільки українське козацтво завжди було всеукраїнським історичним феноменом і протягом усього свого існування підтримувало тісні економічні та політичні зв'язки з усіма регіонами України, у тому числі із

західноукраїнськими землями.

У цілому, високо оцінюючи дослідження В. Грабовецького, слід відзначити незаперечні позитивні якості рецензованої праці. Однак монографію бажано було би доповнити іменами та географічним показником, а також коротким історіографічним оглядом проблеми.

Висловлені зауваження не применшують цінності видання. Воно являє собою важливе науково обгрунтоване дослідження для широкого загалу науковців, викладачів вузів, учителів, студентів, яке і стане поштовхом до творчих пошуків і подальшої розробки даної проблеми.

Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск 8. – Івано-Франківськ. – 2004. – с.193-196

Книги про українських гетьманів Серед видань

Щойно вийшли з друку дві книги академіка Володимира Грабовецького. Вони невеликі за своїм обсягом, але цікаві за змістом з історії України XII –XVIII століть.

Зокрема, у короткому нарисі під назвою „Богдан Хмельницький в історії України” показано роль видатного державного діяча і полководця Богдана Хмельницького, який у звитяжних боях розгромив основні окупаційні війська польської корони на Великій Україні, звільнив український народ з-під панування польської шляхетчини і заснував гетьманську державу.

Також автор з’ясував дві спірні наукові проблеми: щодо місця народження Богдана Хмельницького та подальшої долі його могили.

У другій книзі Володимира Грабовецького „Іван Мазепа – символ української державності” подані штрихи до історичного портрета видатного гетьмана України Івана Мазепи, подано оцінки його гетьманської діяльності відомими тогочасними діячами Європи та визначними істориками України XIX – XX століть.





У праці наведені висловлювання та художньо-публіцистична творчість гетьмана, спроби Мазепи відновити незалежність козацької гетьманської державності України від посягань царського самодержавства Петра Першого, листування гетьмана до коханої Матрони Кочубеївни.

Особливо цінні книги тим, що в них вміщено зібрані Володимиром Грабовецьким 45 портретів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, більшість з яких є автентичними. Вони створені граверами, живописцями, графіками, скульпторами протягом XVII – XX століть.

Шкода тільки, що ці, так потрібні студентам, вчителям історії, краєзнавцям книги вийшли таким малим тиражем. Бажано, щоб наше обласне і міське освітянське керівництво перевидало їх більшим тиражем. Такі книги, рекомендовані автором викладачам історії України, вчителям, студентам повинні бути у кожній школі Івано-Франківщини.

Віталій Скоморовський

Слово про книгу

*Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остряниця стоїть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили.*

Тарас Шевченко

Так ще в 1840 році 26-річний Кобзар, пишучи свою славнозвісну поему „Гадамаки”, згадав про українських козацьких гетьманів і з боєм серця говорив про невідому і трагічну долю забутих могил.

З того часу пройшло багато років, але, на жаль, цими

питаннями ніхто з істориків не займався і тільки побічно в монографічних працях та іншого роду публікаціях лише принагідно порушувалась ця проблема.

Автор – академік Володимир Грабовецький відомий дослідник з історії козацької проблематики ще з 60-х років минулого століття почав цікавитися проблемами українського некрополя, але через різні обставини не завершив свою працю хоч зібрав чимало історичних першоджерел. Вчений спочатку опублік-ував своє дослідження в серії статей районної газети „Вперед” (1989), а потім вдруге перевидав у брошурі під назвою „3 історії Некрополя України. Про могили українських гетьманів” (1990), репринтним способом.

І тільки тепер автор вирішив подати на суд читача своє дослідження. Точніше поведе мову про долю могил українських гетьманів, чим сповнить частково заповідні слова славетного Кобзаря 191 річницю з дня його народження. (Володимир Грабовецький. Згадаймо праведних гетьманів і кошових; де їх могили? – Івано-Франківськ. – 2005. – с. 3-4)

Микола Вегеш

Погляд академіка на історію Гайдамаччини

В історичну проблематику з питань національно-визвольної боротьби в Україні у XVIII ст. Володимир Грабовецький вклав свою лепту, досліджуючи гайдамацький рух. Він зацікавився цією темою з 1968-го року, коли відзначалося 200-річчя славетної Коліївщини, яка знаменувала найвище піднесення гайдамацького руху в Україні.

Незважаючи на негативне ставлення комуністично-партійних ідеологів до національно-визвольних змагань, вчений 13-го травня 1968 року публікує свою першу статтю „200-річчя Коліївщини. Сини мої, гайдамаки” (за словами Т. Шевченка),



*Книги – морська глибина,
хто в них пірнув аж до дна,
той, хоч труду мав досить,
дивнії перла виносить.*

Др. Іван Цуканюк

міського фортечного арсеналу. Спочатку їх використовували на роботах, а потім страчували по кілька в жорстокий спосіб, вішали на гаки за ребра. Вони мучились по кілька днів. З нагоди 200-річчя Коліївщини у Львові, на фасаді міського арсеналу, була встановлена художньо-меморіальна дошка в пам'ять закатованих гайдамаків.

Як писав В. Грабовецький, не тільки Львів був місцем страти гайдамаків. За достовірними джерелами, у вересні 1768 року було приведено з України 73 в'язні, їх окремими групами везли в 12 міст Галичини для страти: в Жидачів – 4, Княгиничі – 3, Рогатин – 15, Микулинці – 5, в Підгайці – 11, в Щирець – 4, Комарно – 4, в Городок – 4, в Яворів – 4, в Роздол – 9, в Ходорів – 8, Ферлеїв – 2. Більшість із них повішено. Десятьом, перед повішенням, кати відрубали праві руки і ліві ноги. Страчені в Галичині гайдамаки походили із 43 сіл Уманщини, Черкащини і Смілянщини – головних центрів гайдамацького руху.

У 1968 році вченому вдалося встановити художньо-меморіальні дошки страченим коліям в Городку, Комарні, Жидачеві. На жаль, в інших населених пунктах, де загинули гайдамаки, не вдалося встановити тоді пам'ятні знаки.

У червні 1968 р. в Києві та Умані відбулися наукові сесії, присвячені 200-річчю Коліївщини, учасником якої був В. Грабовецький. Він виступав з науковими доповідями про вплив гайдамацького руху на Галичину. Тоді в Умані було відкрито пам'ятний обеліск, де згодом мав стати пам'ятник керівникам Коліївщини М. Залізняку та І. Гонті. На гранітній плиті були викарбувані слова: „Тут буде споруджено пам'ятник Максиму Залізняку та Івану Гонті – ватажкам народно-визвольного антифеодального повстання 1768 року”.

Так обіцяли радянські чиновники, але їх задум не був здійснений, хоч відомий скульптор Іван Гончар створив творчий цікавий ескіз цього пам'ятника. Про відзначення Коліївщини на Черкащині В. Грабовецький писав у своїй статті „на землі Залізняка і Гонти. Відзначення 200-річчя Коліївщини в Умані”. В ті дні вчений відвідав пам'ятні місця Коліївщини, Холодний Яр, зустрічався там із працівниками музею, побував у славно-звісному Софійському парку.





Володимир Грабовецький
Тарас Шевченко
і поема «Гайдамаки»

Свої дослідження з історії Коліївщини, її впливу на Галичину, зокрема на Прикарпаття, В.Грабовецький опублікував у серії наукових статей: „Відгук гайдамацького руху на західноукраїнських землях” (Український історичний журнал, 1968. - №6), „Коліївщина”, „Гайдамацький рух і Прикарпаття” (1968), „Гайдамацький рух і опришківство” (Коліївщина, 1768. Матеріали ювілейної наукової сесії, присвячено 200-річчю повстання”. – К., 1970).

Бажано було б встановити художньо-меморіальні дошки страченим гайдамакам на Прикарпатті: в Рогатині, Микулинцях, Княгиничах, Ферлєєві, назвати вулиці їхніми іменами. Це були борці за незалежність України, вони загинули внаслідок віроломної політики Російського царизму щодо України, їх боротьба збереглася в пам’яті народу, в літописах, пам’ятних місцях, які так геніально відобразив Тарас Шевченко в поезіях „Гайдамаки”, „Холодний Яр”.

На жаль, видати тоді ці нововиявлені матеріали окремим виданням В. В. Грабовецькому не пощастило. Проте він не переставав шукати нові історичні звістки про гайдамаків.

І тільки сьогодні в період незалежності перевидаються ці нововиявлені документи у даній книзі „Національно-визвольні змагання гайдамаків на Правобережній Україні в середині XVIII ст”. (Івано-Франківськ. – Нова Зоря. – 2004).

Для кращого сприймання поданого матеріалу у книзі ми вміщуємо серію старовинних гравюр, картин відомих українських художників, в тому числі серію ілюстрацій до поеми Тараса Шевченка „Гайдамаки”, які талановито змалював відомий художник О. Сластіон ще в 1895 році.

Після 1968 року, на жаль, гайдамацька епопея не знайшла свого місця в українській історіографії, то ж це видання В. Грабовецького стало квіткою шани національно-визвольним змаганням тих віколомних подій середини XVIII століття.

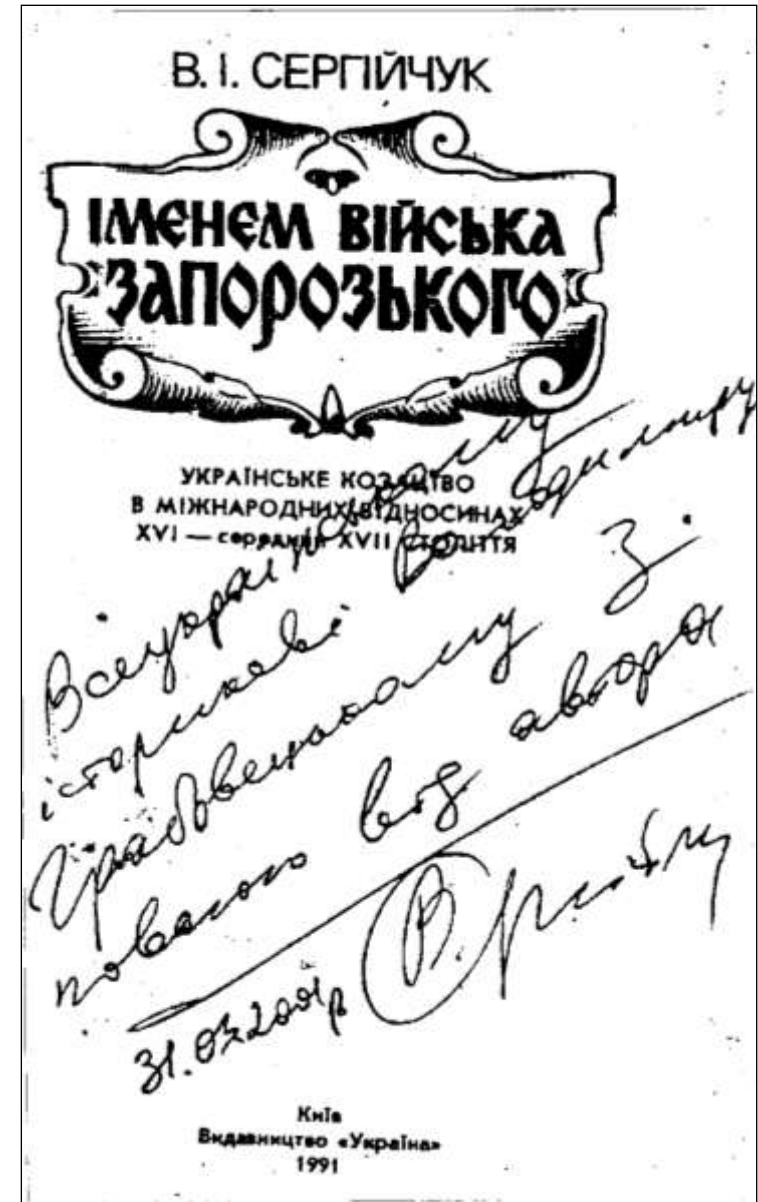
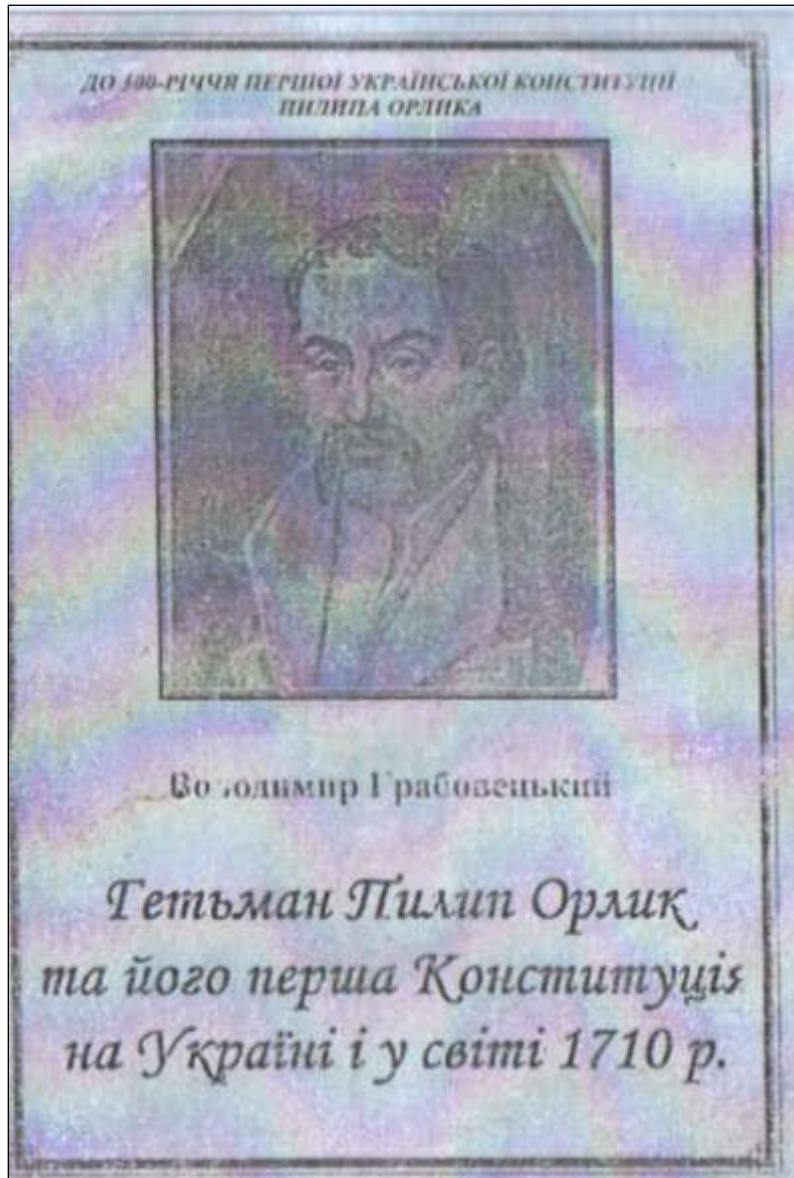
Василь Марчук

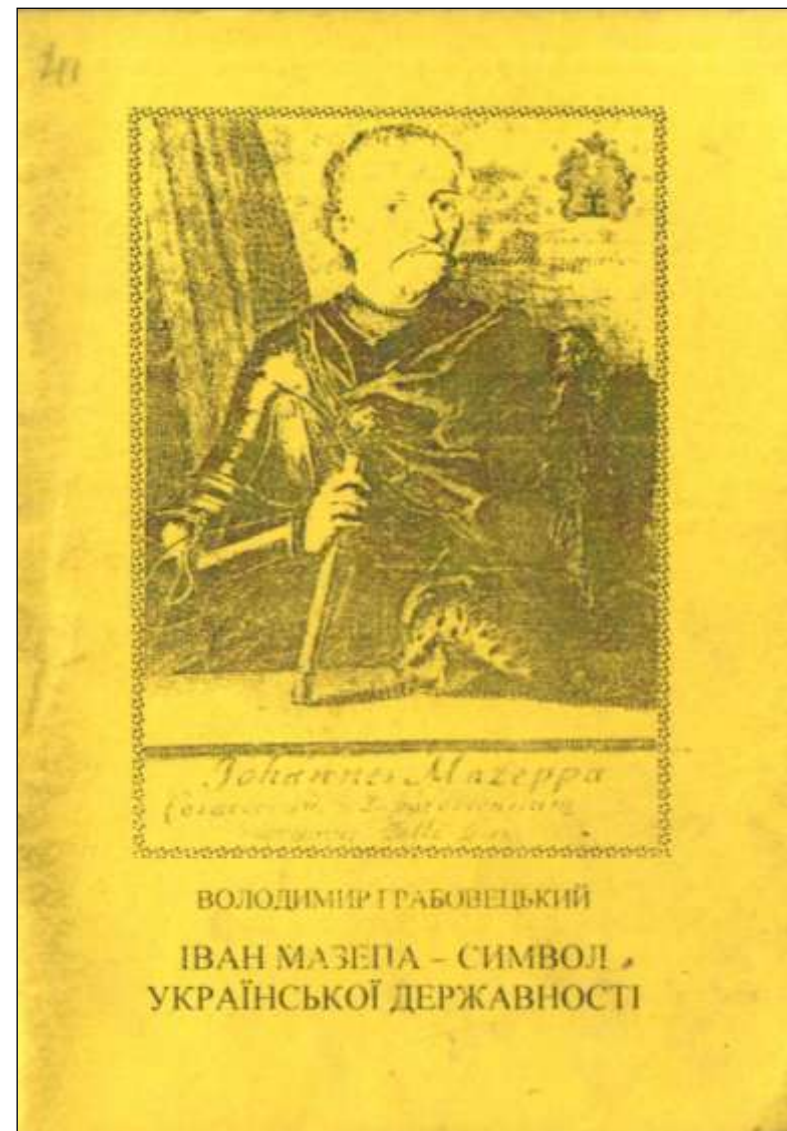
**ІЗ СЕРІЇ АВТОРСЬКИХ КНИГ З
ІЛЮСТРАЦІЯМИ ВОЛОДИМИРА
ГРАБОВЕЦЬКОГО, ПРИСВЯЧЕНИХ ІСТОРІЇ
ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦТВА І УКРАЇНСЬКОЇ
ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ XV-XVIII СТ.**



Володимир Грабовецький

Національно-визвольні
змагання гайдамаків на
Правобережній Україні в
середині XVIII ст.







ДО 500-РІЧЧЯ ЗОПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА



ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ

*Універсал гетьмана
Григорія Лободи
та його найстаріша печатка
1595 року*



Обкладинки монографій Володимира Грабовецького з Покутської Хмельниччини 1648-1655 рр.

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. В. СТЕФАНІКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

В.В. ГРАБОВЕЦЬКИЙ, О.Б. ЯРОШИНСЬКИЙ

**ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА НА ВОЛИНІ
у 1648-1657 рр.**

ОГЛЯД ОПУБЛІКОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

КІЇВ
ТОВАРИСТВО "ЗНАННЯ" УКРАЇНИ
2000

ДО 390-РІЧЧЯ СМЕРТІ



Володимир Грабовецький

**ПОХОРОН У ПРОСЛАВІ БРАТСЬКИМИ СПУДЕЯМИ
«ВІРШІВ» КАСІЯНА САКОВИЧА «НА ЖАЛОСНИЙ
ПОГРЕБ ЗАЦНОГО РИЦЕРА»
ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО У КИЄВІ 1622 Р.**

ДО 400-РІЧЧЯ ПЕРШОГО ПОХОДУ ЗАПОРОЖЦІВ
У ГАЛИЧИНУ 1613 Р.



Володимир Грабовецький

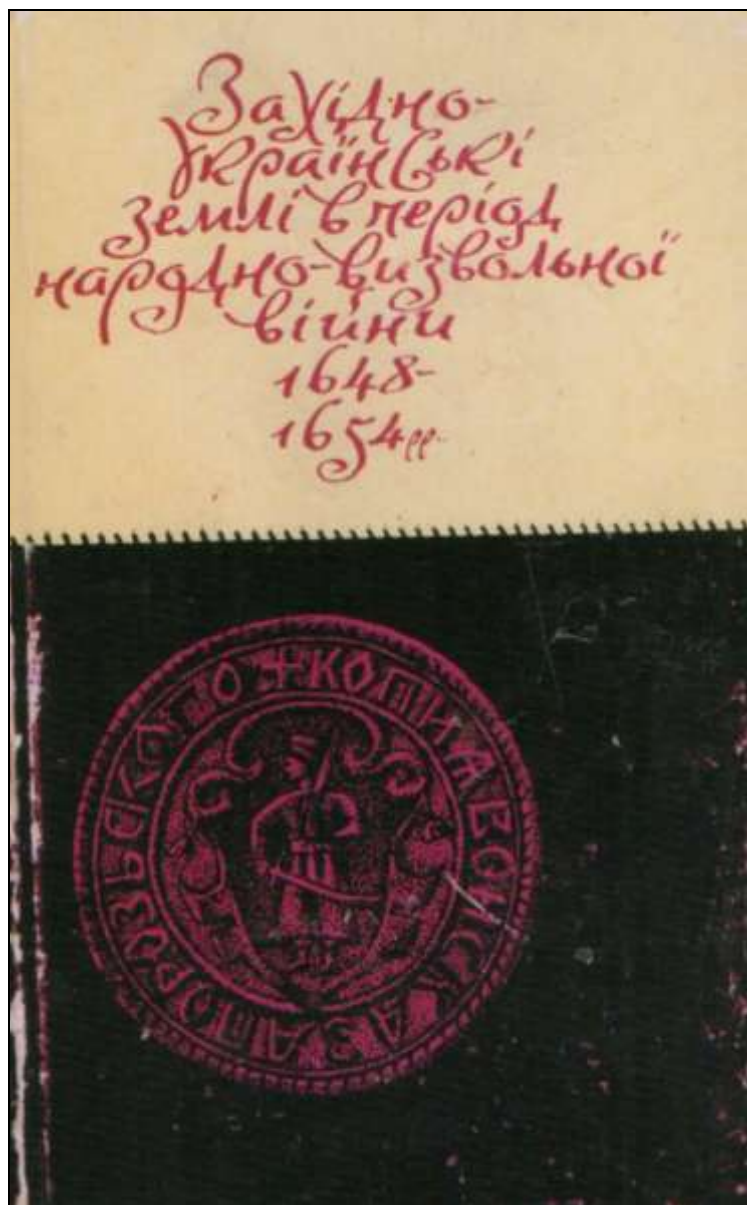
*З літопису Коломийського
осередку Запорізької Січі 1613 р.*



Володимир Грабовецький

**БИТВА ПІД БАТОГОМ 1652 р.
СЛАВНА СТОРІНКА В ІСТОРІЇ
ХМЕЛЬНИЧЧИНИ**

Івано-Франківськ
2002





Володимир Грабовецький
 •
**БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА 1651 р.
 ТА ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПАНТЕОНУ
 І МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА
 "КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ"**

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

